

La irradiació de la Mancomunitat fora de la província de Barcelona

JOSEP M. ROIG ROSICH
Universitat Rovira i Virgili

Resum

La tasca de modernització descentralitzada que féu la Mancomunitat, fou propera al territori i al ciutadà, en els diversos àmbits geogràfics i sectors socials. El món provincial i municipal estigué sempre molt present en la tasca de la Mancomunitat. Per vertebrar Catalunya i equilibrar-la calia actuar sobretot fora de Barcelona, una gran capital que, per les dimensions i la industrialització que tenia, vivia una mica d'esquena al món rural. La Mancomunitat ho va procurar compensar no solament amb la teoria o el plantejament, sinó també amb l'obra projectada i realitzada. L'article analitza aquesta tesi en tres àmbits. En primer lloc, l'àmbit polític o de representació de províncies en els òrgans de govern; en segon lloc, l'àmbit ideològic o teòric en relació amb la planificació pensada per al món rural de les petites i mitjanes poblacions, amb possibles connexions amb l'entramat social i cultural d'aquestes, i, en tercer lloc, l'àmbit de l'obra cultural i infraestructural feta fora de Barcelona. La Mancomunitat es va ubicar a Barcelona, però no fou centralista; fou, en certa mesura, dirigista, però amatent a les necessitats de les classes populars i mitjanes, i va pensar i actuar en clau de país afavorint les poblacions interiors. Finalment, i atesa la curta durada de la Mancomunitat, cal analitzar tot això més com a projecte que no pas com a obra consolidada i acabada. Però les comarques menys desenvolupades i les tres províncies amb menys recursos, que eren les de Girona, Lleida i Tarragona, reberen proporcionalment més inversions que la de Barcelona, com quedà demostrat en fer la distribució de l'actiu i del passiu entre les quatre diputacions provincials el 1925, després de la liquidació de la Mancomunitat.

Abstract

The decentralising modernisation efforts made by the Mancomunitat, were close to both the region and its citizens, in the different geographic regions and social sectors. The provincial and municipal worlds were always a key part of the Mancomunitat's efforts. To organise and balance Catalonia, action outside of Barcelona was needed; it was a major capital, but because of its size and industrialisation it had somewhat turned its back on the rural world. The Mancomunitat tried to offset this not only in theory or approach but also

through the projects it planned and carried out. This paper analyses this thesis in three fields: first, in politics or the representation of the provinces in the governing bodies; secondly, in the ideological or theoretical sphere in relation to the planning of the rural world of small and medium-sized towns, with possible connections between their social and cultural associations; and thirdly, in the sphere of cultural projects and infrastructures outside of Barcelona. The Mancomunitat was located in Barcelona, but it was not centralist; it was interventionist to some extent, but always bearing in mind the needs of the working and middle classes, and it thought and acted on behalf of the country by favouring the inland areas as well. Finally, given the brief life of the Mancomunitat, we should analyse it more as a project than as a consolidated, finished effort. However, the less-developed regions and the three provinces with the fewest resources, Girona, Lleida and Tarragona, received proportionally more investment than Barcelona, as proven in the distribution of the assets and liabilities among the four provincial councils in 1925, after the Mancomunitat was liquidated.

La Mancomunitat va estar centralitzada i localitzada a Barcelona, però no fou una institució centralista.

No ho podia ser pel seu origen en les quatre diputacions i per la vinculació d'aquestes amb el món municipal. Crec que aquest és un tret destacable que va comportar que la gent la sentís propera; per això i perquè va constatar millores ben perceptibles i molt descentralitzades.

Tampoc no ho podia ser ni en tenia la voluntat, ja que la seva política pretenia vertebrar tot un país i aconseguir un model urbà per a tot Catalunya: la Catalunya-ciutat.

Igualment hi devia ajudar l'origen rural del seu primer president, Enric Prat de la Riba. Rovira i Virgili en diu: «Prat de la Riba, predominantment home de la terra, dugué al tresor espiritual de la col·lectivitat les virtuts pageses depurades i sublimades. Sortit de la ruralia, estimà també la ciutat i la mar.»¹

La Mancomunitat apareix en un moment de molt desigual desenvolupament de Barcelona respecte a la resta del país. Equilibrar aquest desequilibri significava mirar molt cap al món rural, cap a les comarques. De fet, es tractava d'aprofitar els recursos que generava Barcelona, utilitzar el seu potencial econòmic i humà per revertir-lo a tot Catalunya.

I que aquesta descentralització no era especulativa o no fou conjuntural ho prova d'una manera contundent el projecte d'estatut d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya de l'any 1919, imbuït d'un alt grau de municipalisme i que, en el seu títol setè, estableix «dues Cambres iguals en facultats», una d'elegida per

1. Antoni ROVIRA I VIRGILI, «Virtuts de governant», a *Àlbum record a Enric Prat de la Riba*, Barcelona, Gràfiques Ribera, 1935, p. 39.

sufragi universal i una altra de votada pels regidors dels ajuntaments de Catalunya. Qualsevol resolució havia de ser votada per ambdues cambres perquè, segons es deia a la Declaració Preliminar, «el Municipi és, avui per avui, entre les Corporacions catalanes, l'única perfectament organitzada, estesa arreu del territori, i que ens pot donar, per tant, una representació total del país».

La Mancomunitat catalana —no n'hi va haver cap altra a tot l'Estat— pròpiament dita va durar de 1914 a 1923 (de 1923 a 1925 fou només un miratge). Només deu anys. I les seves competències (únicament administratives), segons el Decret del 18 de desembre de 1913, li provenien dels traspassos de les quatre diputacions (no acomplerts fins al 1920) i de les transferències de l'Estat amb els recursos fiscals corresponents. El segon àmbit —la descentralització provinent de l'Estat— no es va produir mai, ni en un sol aspecte.

Aquesta voluntat descentralitzadora, de pensar i mirar més enllà de Barcelona, la podem constatar en tres nivells:

- 1) Estructural, és a dir, en l'estructura política interna i constitutiva.
- 2) Teòric: el seu plantejament i la seva concepció van ser pensats molt per al món local.
- 3) En l'àmbit de l'obra feta, cultural i infraestructural, o sigui, pel que fa a realitzacions concretes fora de Barcelona.

ESTRUCTURA POLÍTICA

L'Assemblea de la Mancomunitat tenia noranta-sis diputats, trenta-sis per Barcelona i vint per cada una de les altres diputacions. Barcelona sola no podia tenir mai majoria en termes territorials.

Estava estructurada per un Consell Permanent constituït pel president i vuit consellers —tots elegits per l'Assemblea—. En aquest Consell, hi havia d'haver representants de totes i cadascuna de les províncies catalanes. Albert Balcells parla del «caràcter confederal originari» de la Mancomunitat.²

També sempre fou plural pel que fa a forces polítiques representades. A la primera assemblea, hi havia trenta-quatre monàrquics, vint-i-nou republicans, vint regionalistes, deu jaumins i tres reformistes. Els consellers cobraven una remuneració, però, a part, hi havia unes compensacions per les despeses de desplaçament i allotjament dels qui vivien fora de Barcelona. I això era un fet relativament nou.

Qualsevol reforma de l'Estatut intern havia de ser aprovada primer per cada diputació per separat, després es creava una comissió amb quatre delegats, un per

2. Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, Proa, 1996, p. 295.

cada província, i finalment havia de ser aprovada per majoria absoluta de l'Assemblea i, per últim, aprovada pel Govern.

MARC DE PREPARACIÓ TEÒRICA. UN PLANTEJAMENT CONCEPTUAL DESCENTRALITZAT

Segons Puig i Cadafalch, l'obra de la Mancomunitat havia de procurar generar «una terra estructurada»;³ per tant, amb uns serveis públics que afavorissin la comunicació, el benestar i la producció entre tots els indrets. I és que fins aleshores Catalunya era un territori desvertebrat, divorciats l'interior de la costa, l'agricultura de la indústria; sense ferrocarril, carreteres ni telèfon. Modernitzar el país volia dir interconnectar-lo, educar-lo, distribuir millor la població, les activitats i els serveis; desconcentrar-lo respecte a Barcelona. Calia «urbanitzar» altres sectors de Catalunya per aconseguir la integració i l'equilibri de tot el territori català.

Sovint, els ensenyaments, les diferents escoles i centres, es van localitzar a Barcelona, però també a fora. De fet, si es volia millorar el nivell cultural i els rendiments tècnics d'arreu, calia crear escoles i biblioteques, centres d'experimentació i de recerca, i també generar cooperatives i sindicats agrícoles, i això s'havia de fer sobre el terreny.

És cert que des de finals del segle XIX a les nostres viles i ciutats existia un entramat social i cultural a diferents nivells que funcionava amb eficàcia desigual, però que hi era present. Hi havia associacions, entitats i iniciatives de tota mena, grups teatrals, orfeons, ateneus, grups excursionistes, revistes...⁴ En definitiva, ja hi havia energia i vitalitat cultural en algunes ciutats mitjanes. Hi confluïa la tasca d'intel·lectuals polititzats i intervencionistes (molt evident a Barcelona) i gent local preparada de molts sectors socials. Era una cultura transversal, catalanista, pluralista, que va saber fer el pas cap a un catalanisme polític. Aquesta realitat prèvia, la Mancomunitat la va saber vertebrar i institucionalitzar. Es va creure i constatar que, si es feia en sintonia amb Barcelona, guanyava en eficàcia. I la Mancomunitat va procurar fer més d'administració i de preparació a fons, fer més obra de govern, que no pas de subvencionadora o de repartidora d'ajuts. Alhora, va entendre la cultura i les infraestructures com un factor cohesionador del territori i conscienciador entorn del sentiment nacional.

Vist des d'un angle territorial, podem afirmar que fou per a tot Catalunya que va institucionalitzar i normalitzar la llengua, o que va enfortir l'Institut d'Estudis Catalans (amb el Servei d'Excavacions, de Conservació i Catalogació de Monuments,

3. Francesc ROCA, *Política econòmica i territori a Catalunya, 1901-1939*, Barcelona, Ketres, 1979, p. 87.

4. El llibre de Montserrat COMAS, *De la Mancomunitat a la República*, Valls, Cossetània, 2013, és ben eloqüent pel que fa a Vilanova i la Geltrú.

de Foment de Museus Locals...); fou Prat de la Riba qui va establir el programa d'«escola amb Biblioteca Pública i carretera són tres elements que no han de faltar a cap poble per humil i arraconat que sigui», per afegir-hi després el telèfon. Pragmatisme, si es vol, però elements bàsics per a qualsevol desenvolupament total. És per a tot el país que estava pensada l'Escola de Bibliotecàries, la política d'Arxius i Museus (no completada), la Xarxa de Biblioteques Populars i la construcció d'edificis escolars; també la formació de mestres i la renovació pedagògica engegada per arribar a aconseguir una pedagogia innovadora aplicable a un futur model escolar català; així com les escoles locals d'indústries, l'ensenyament per correspondència, etc. No hi ha centralisme, hi ha projecció territorial.

La creació de la Caixa de Crèdit Comunal també respon a la voluntat de poder oferir crèdits als ajuntaments, sobretot als petits i mitjans, els quals d'una altra manera no podrien comptar mai amb recursos suficients per a fer planificacions ambicioses. Aquesta caixa de crèdit els oferia préstecs en bones condicions per a sanejar el municipi. Així es volien reforçar zones com les rurals de Tarragona o Lleida, endarrerides en certs aspectes.

Un signe —marginal, si és vol— de l'arrelament aconseguit per la Mancomunitat s'observa en la venda o la distribució de les seves obligacions: a més de Barcelona, se'n troben també, i moltes, a diversos indrets de Catalunya.

Tanmateix una mostra clara d'aquesta preocupació descentralitzadora, diguem-ne localista, crec que es troba molt reflectida en la voluntat de reformar els ajuntaments per tal de fer-los més eficaços, alliberar-los del caciquisme i dotar-los de recursos propis. Els municipis eren i són allò que el ciutadà té més proper, el que més li interessa i el punt de partida per a equilibrar i relligar Catalunya. Aquest fou el motor de dues noves institucions: l'Oficina d'Orientació Municipal (creada amb la voluntat d'interconnectar diversos municipis i oferir serveis públics regionals per a satisfer demandes originades als municipis) i l'Escola d'Administració Pública o l'Escola de Funcionaris de l'Administració Local. Ambdues havien de ser un instrument eficaç per a la nova política territorial de la Mancomunitat.

A les bases de creació s'especifica clarament que «l'objecte d'aquesta Escola serà el preparar degudament els futurs empleats dels Ajuntaments i de les Diputacions».

Pérez Nespereira,⁵ entre d'altres, ha estudiat bé aquesta Escola de Funcionaris que pretenia dotar de gent preparada els municipis partint de la realitat evident de l'enorme poder polític i administratiu que tenien els secretaris, així com alhora la seva manca de preparació, que els feia instruments dòcils al servei dels cacics locals.

5. Manuel PÉREZ NESPEREIRA, 1912-2012. *Escola d'Administració Pública de Catalunya. Cent anys*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 2012.

S'hi donaven cursos de dret administratiu, d'hisenda local, de legislació electoral, etc. L'any 1922, l'Escola de Funcionaris va passar a denominar-se Escola d'Administració Pública de la Mancomunitat de Catalunya, amb l'ambició de crear un funcionariat apte administrativament, però també coneixedor de la llengua i la cultura del país. Fou la primera de l'Estat espanyol i la segona d'Europa (la primera, en la qual es va inspirar, era la de Düsseldorf). Més endavant, a l'apartat «Obra feta», veurem algunes de les seves aportacions descentralitzadores.

Agustí Colomines i Aurora Madaula afirmen, respecte a tota aquesta tasca: «Era evident que el catalanisme intentava impulsar, des de la Diputació de Barcelona, un municipalisme “amb consciència cívica” per posar fi a la dinàmica corrupta i caciquista de l'Administració espanyola.»⁶

OBRA FETA

Fins ara hem parlat de la intencionalitat o de la filosofia d'una actuació. Parlem ara de l'obra feta fora de Barcelona. Aquí m'hauria de limitar a presentar una llista de realitzacions (i, en part, no podré deixar de fer-ho), però això en bona mesura ja s'ha fet; per tant, el que crec que més em pertoca és limitar-me a donar una localització geogràfica de les realitzacions fora de la capital i procurar fer-ne una anàlisi.

L'obra feta arreu girà entorn dels eixos bàsics que altres autors han plantejat: ensenyament i cultura (escoles, biblioteques), xarxa viària per a arribar a pobles aïllats, xarxa telefònica per a comunicar aquests mateixos pobles, beneficència i sanitat i modernització de l'agricultura i de la indústria, tant en el terreny educatiu com en l'experimental.

Les diputacions eren i són provincials; per tant, haurem de seguir aquestes demarcacions a l'hora de descriure els resultats pràctics. És clar que alguns també els podem agrupar de manera, diguem-ne, temàtica.

Hem parlat de l'Escola de Funcionaris pensada per a tot Catalunya. Les seves activitats estaven obertes a tots els membres de l'Administració municipal. Aquesta escola va generar la *Revista de la Vida Municipal* per tal de mantenir una formació permanent i de tenir connectats funcionaris, alumnes i exalumnes. Sortia mensualment, explicava aspectes teòrics i experiències pràctiques i pretenia arribar a alcaldes, regidors, secretaris, etc.

Una altra activitat destacable promoguda des de l'Escola foren les Setmanes Municipals, que es van desenvolupar cada any des de 1915 fins a 1921 i van aconseguir un gran nombre d'inscrits, des dels 611 de l'any 1915 fins als 1.155 de l'any 1921, o sigui, que quasi van duplicar els assistents en set anys. Eren trobades amb

6. Agustí COLOMINES i Aurora MADAULA, *Pàtria i progrés: La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1924*, Barcelona, Comanegra, 2014, p. 163.

voluntat renovadora i oferien cursos, debats, lliçons pràctiques i visites a municipis concrets per a conèixer noves experiències. Fonamentalment, pretenien reformar la vida municipal i acabar amb les influències de les oligarquies locals. Les seves conclusions van ser sempre molt útils i gens protocol·làries. Una mostra d'aquesta voluntat de fer-se present arreu fou l'assistència del director de l'Escola de Funcionaris, Isidre Lloret, a l'assemblea de municipis de la província de Girona el 1915, o el 1917 a la dels tarragonins.

De la Quarta Setmana Municipal de 1918, en va sorgir la reivindicació d'un estatut d'autonomia per a Catalunya que va desembocar en una mena de plebiscit municipal per l'autonomia i que va ser el germen de l'Estatut de 1918.

És, en definitiva, allò que Xavier Forcadell defineix com «construir la nació catalana des del municipalisme».⁷

Continuant amb els aspectes educatius i culturals, cal dir que, per arribar als mestres de fora de Barcelona, es van organitzar les Escoles d'Estiu, es van multiplicar les conferències, es van distribuir àmpliament els *Quaderns d'Estudi* i es va crear el *Butlletí dels Mestres*, que arribava a tots els educadors de Catalunya i les Balears, dins d'aquell esperit de renovació pedagògica esmentat.

Amb la voluntat d'oferir un nou model escolar es van construir quatre escoles rurals, una per cada província: la Masó (Alt Camp), Sant Llorenç Savall (Vallès Occidental), Palau-saverdera (Empordà) i els Torms (Garrigues); model no solament pedagògic, sinó també arquitectònic. Eren escoles senzilles, clàssiques, lluminoses i obertes a l'aire lliure, lluny dels pisos o locals inadequats, petits, bruts i vells que caracteritzaven les escoles públiques.

També es van aprofitar centres i escoles industrials ja existents en indrets de llarga tradició, per incloure'ls dins d'un ampli pla d'escoles locals d'indústries (1917), tal com es va fer amb les escoles municipals d'arts i oficis de Terrassa, Martaré i Badalona, amb l'Escola Industrial d'Arts i Oficis de Sabadell, amb la d'Arts, Oficis, Agricultura i Indústries de Manresa, i amb l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú. La incorporació d'aquests centres locals a un pla global va permetre la seva agilitació i que adquirissin un nou sentit. També es van crear escoles noves, com la de gènere de punt a Canet de Mar, o l'Escola Superior d'Agricultura a Caldes de Montbui. Es va idear igualment un Pla d'Estudis Comercials (1916), amb escoles de comerç a Tarragona, Lleida, Reus i Sabadell, que no es va poder enllestir del tot.

Un equilibri territorial semblant, el trobem en la construcció de biblioteques populars a les Borges Blanques, Valls, Sallent, Olot, Canet de Mar, el Vendrell, Figueres i Pineda, i en les inacabades de Badalona, Vic i Terrassa. Eren edificis nous,

7. Xavier FORCADELL, «La Mancomunitat de Catalunya. Un primer pas», *Revista de Catalunya*, núm. extraordinari 2014/1, p. 143.

que responien a un pla vertebrador de tot Catalunya, i amb bibliotecàries joves i preparades. Una xifra, només: els usuaris de biblioteques a Catalunya van passar de 4.634 el 1914 a 43.797 el 1922.

Si fem un repàs superficial per províncies, començant per la de Tarragona, trobem les excavacions arqueològiques a Tivissa, Valls i Rojals o les restauracions parcials de Vallbona de les Monges i Santes Creus. També a la província de Tarragona, l'any 1923 es va concedir una beca a mossèn Higini Anglès, de Maspujols, per ampliar estudis a Alemanya, o l'aplicació del mètode de Montessori a la Casa de Beneficència Provincial de Tarragona, o bé els assaigs d'antipaludisme al delta de l'Ebre, un dispensari a Amposta... per esmentar aspectes ben diversos.

A Girona es va cuidar l'entramat de carrers de la part antiga de la ciutat, es van protegir els palaus dels Agullana i Caramany i es van endegar amb empenta les excavacions d'Empúries així com la urbanització de la Rambla de Figueres. Una gran inversió en aquesta província fou igualment l'Hospital Psiquiàtric de Salt. A Girona i Barcelona es va iniciar un projecte de parcs nacionals amb l'estudi i transformació del Montseny en Parc Nacional de Catalunya (no acabat).

A Lleida, la Mancomunitat va impedir l'enderrocament de l'antic Hospital de Santa Maria, d'estil gòtic i que encara avui funciona amb altres finalitats; es va crear l'Escola d'Agricultura i la biblioteca de les Borges Blanques; es va inaugurar una escola de sordmuts, es va potenciar l'antiga Banda Provincial de Música i es va portar a terme la renovació pedagògica a l'escola de la Casa de Maternitat. També es va fer un estudi sobre la falta de iode en l'alimentació de les zones pirinenques com a causa del cretinisme i es van recuperar les pintures romàniques del Pirineu.

Es pot dir que, en cultura, la Mancomunitat va dur a terme una tasca dirigista, des de dalt, i és cert perquè sobretot va orientar-la a crear unes infraestructures bàsiques, però tampoc no va oblidar —en la mesura de les seves possibilitats— la col·laboració amb les entitats civils populars que ja funcionaven. Albert Balcells⁸ ha calculat que, a través de la Comissió d'Educació General, només entre 1921 i 1923 es va promoure l'educació musical per mitjà de la Germanor d'Orfeons, que agrupava vuitanta-dues entitats de tot Catalunya, es va donar suport a nombrosos concerts populars i es van impartir 203 conferències en setanta-sis poblacions sobre història, folklore, higiene i sanitat.

En aquest afany per elevar el nivell cultural de la població treballadora, cal esmentar també l'Extensió d'Ensenyament Tècnic, centrada en els cursos per correspondència, la modernització de l'agricultura (beques per a enginyers agrícoles per anar a l'estranger, conferències, cursos i assessorament a la pagesia) i el foment

8. Albert BALCELLS, *La Mancomunitat de Catalunya, 1914-1925: El primer pas vers l'autogovern des de la desfeta de 1714*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 2014, p. 81.

del cooperativisme. Cal sumar-hi els centres d'experimentació (trenta-quatre camps d'experimentació hi va haver a tot Catalunya), els serveis tècnics i l'Acció Social Agrària. Entre 1918 i 1923 es van impartir més de seixanta-sis cursos que van arribar a milers de pagesos.

A l'hora de fer balanç de l'àmbit cultural, podem constatar que es van afavorir més les poblacions mitjanes i petites que no pas les tres capitals provincials. Es va treballar per als pobles, però es va pensar en clau de tot el país i es va buscar un equilibri i un progrés global. Era un progrés interessat, sens dubte, adreçat a unes persones i a unes finalitats ben concretes, però comportava unes mesures culturals que beneficiaven una bona part de la població i que, si més no, trencaven amb l'oblit i/o la marginació de l'Estat envers aquests aspectes.

La política cultural és difícilment quantificable; es pot parlar de nombre d'escoles, de biblioteques, etc., però la difusió de la cultura i la llengua entre la gent no és gaire mesurable (l'analfabetisme va baixar, però poc, i això no era competència de la Mancomunitat). El que sí que és cert és que la recepció d'aquesta política cultural no fou ni cridanera, ni entusiasta, ni estrident, perquè arribava a poca gent (pocs mestres, poques escoles, poques biblioteques), gairebé tots eren ja grups alfabetitzats (estudiants de les escoles i de la Universitat Industrial) o bé eren grups marginals (cases de beneficència, grups de sordmuts, etc.); i és que la Mancomunitat mai no va poder superar el caràcter subsidiari respecte a la tasca pública que corresponia a l'Estat. Malgrat tot, és veritat que, en aquestes propostes culturals i educatives, molts sectors populars hi van veure una via de millora personal i de promoció social. I ben segur que sense el suport decidit de la Mancomunitat a la normativització fabriana de la llengua difícilment aquesta s'hauria estès i s'hauria acceptat de manera tan generalitzada, i no s'hauria aconseguit la projecció interna i internacional que va tenir l'Institut d'Estudis Catalans. En definitiva, el que vull dir és que tota aquesta proposta cultural i política de la Mancomunitat, malgrat les seves mancances i quasi nul·les competències, va aconseguir una bona difusió i acceptació entre la majoria dels sectors socials.

Hi ha un altre aspecte, si es vol més pragmàtic, a destacar d'aquesta política cultural de la Mancomunitat i és la voluntat, conscient o no, de crear un «mercat cultural català».⁹ Sempre, però més en aquells inicis, la cultura catalana ha viscut en condicions de desigualtat —d'inferioritat— respecte a la cultura espanyola; per tant, ha de ser una cultura ajudada, protegida, i això és el que va fer la Mancomunitat amb els ajuts a l'edició, a la política bibliotecària i, sobretot, amb l'assumpció de la reforma fabriana: crear nous lectors, posar les bases del que s'ha anomenat mercat cultural català. Això es va veure amb clarividència quan va faltar

9. Enric UCELAY DA CAL, «La Diputació i la Mancomunitat: 1914-1923», a Borja de RIQUER (dir.), *Història de la Diputació de Barcelona*, vol. II, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1987, p. 67.

aquest estímul per la llengua i la cultura catalanes, és a dir, durant la dictadura de Primo de Rivera. Davant del perill que es pogués estroncar aquest consum de cultura, va aparèixer una reacció privada de suport i un mecenatge privat (Patxot, Cambó) per tal de continuar amb aquella vitalitat.

Passant a un altre àmbit com són els aspectes infraestructurals, és a dir, sanitat, construcció de carreteres, camins veïnals o xarxa telefònica, també observem aquesta preocupació pel rerepaís i per comunicar els llocs més aïllats o allunyats.

L'àmbit sanitari, com explica el doctor Ferran Sabaté, també es va planificar d'una manera molt descentralitzada, amb voluntat d'arribar a tot el país. Esmen-tem-ne només uns exemples: la mobilitat de molts laboratoris; els curssets per a metges fets a Reus i a Figueres, llocs ben extrems; les accions antipalúdiques, de sanejament o contra altres malalties a l'Ebre, al Pirineu, a Salou o a Almacelles, entre d'altres, etcètera.

Pel que fa a comunicacions terrestres, al començament del segle xx, més de la meitat del territori estava incomunicat. El 1910, a Catalunya, hi havia 551 municipis sense accés per carretera (representaven el 55 % del total; a la província de Lleida eren el 76 %). El 1914 es van crear una sèrie de juntes comarcals que van elaborar propostes que van fer arribar a una Junta Central integrada per diputats provincials, tècnics d'obres públiques, representants de comerç, de centres excursionistes, societats agrícoles i d'altres, que va elaborar un pla de vies de comunicació per Catalunya. Es va optar per fer arribar camins o carreteres al màxim de llocs aïllats, encara que no fossin de gaire bona qualitat. Així, la xarxa viària de la Mancomunitat va passar dels 805 km el 1914 als 1.911 el 1923; a més, es van construir 540 km de camins de muntanya. Els 551 municipis aïllats es van reduir a 331 el 1919. La carretera de Lleida a la Seu d'Urgell es va obrir el 1914 i la de Lleida a la Vall d'Aran el 1923. A tota aquesta acció de xarxa viària s'hi va dedicar a l'entorn d'un 30 % del pressupost de la Mancomunitat de mitjana.

Pel que fa als ferrocarrils, la xarxa existent era absolutament insuficient, però era una obra cara, de realització difícil i que corresponia a l'Estat. Malgrat tot, en un pla sexennal es va decidir projectar i construir uns 230 km dels mil que es creien necessaris en ferrocarrils secundaris. Eren les línies Reus-Mont-roig (15 km), Balaguer-Tàrraga (50 km), Tarragona-Cervera-Ponts (125 km) i Lleida-Fraga (40 km). Com observa Francesc Roca, «és perfectament visible la voluntat de reforçar ciutats mitjanes com Reus, Valls, Cervera, Balaguer i establir un eix vertical (Ponts-Tarragona) que trenqui la radialitat que s'estableix a partir de Barcelona».¹⁰

Pel que fa a la xarxa telefònica, cal dir que estava en els seus inicis. La voluntat de la Mancomunitat fou portar el telèfon als municipis petits, rurals, als quals les companyies no tenien interès a arribar perquè no era rendible. Només trenta-vuit

10. Francesc ROCA, *Política econòmica...*, p. 90.

municipis, els més grans (Catalunya tenia 1.063 municipis), tenien centraleta telefònica. Per començar, la Mancomunitat va adquirir les centrals de Lleida, Granollers i Figueres. A finals de 1919 s'havien posat 1.100 km de línies i el 1923 ja eren 5.500 km que donaven servei a 450 municipis i uns 2.500 abonats. El 1923 es va inaugurar a Balaguer la primera central telefònica automàtica d'Espanya. El criteri fou portar el telèfon públic a les zones rurals i a algunes de turístiques, però primer a les zones considerades no rendibles, és a dir, com diu la *Memòria*, «dotar de comunicació els pobles que no en posseïen», amb línies que fossin tècnicament estables i avançades i popularitzar-les amb un tarifatge adequat. La xarxa planificada es basava en dues línies principals: de Barcelona a la Seu d'Urgell i de Barcelona a Lleida, amb bifurcació a Tarragona per Santa Coloma de Queralt, i també posteriorment de Barcelona a Portbou i la Jonquera amb ramificacions des de Figueres. Sens dubte, les comarques lleidatanes foren les més beneficiades, però la distribució final resultava força equilibrada territorialment. Inclouia zones rurals (Lleida), zones industrials (eix del Llobregat) i zones turístiques (balnearis).

El 1924, el directori militar va crear la Compañía Telefónica Nacional de España, que va aconseguir el monopoli de totes les línies telefòniques de l'Estat. Així, la xarxa de la Mancomunitat, després de les inversions fetes, hi va quedar integrada obligatòriament.

També es va crear el 1921 el Servei Meteorològic de Catalunya, pensat sobretot per a donar una previsió del temps als pagesos des de la ràdio.

En un altre ordre de coses i gairebé fent només inventari, podríem esmentar la promoció dels sindicats agrícoles (a Lleida, el 1915, hi havia només catorze sindicats; en canvi, l'any 1926 n'hi havia 187, amb un creixement de vint-i-un sindicats per any entre 1919 i 1923)¹¹ als quals cal sumar l'ajut a la construcció de nous cellers, magatzems, molins d'oli, sindicats agrícoles, etcètera.

I pel que fa a la Caixa de Crèdit Comunal, destaquen trenta-sis ajuntaments beneficiats: disset eren de la província de Barcelona, onze de Lleida (cinc dels quals eren sindicats agrícoles), set de Tarragona (cinc sindicats) i un de Girona.¹²

Van créixer, doncs, les tres províncies catalanes amb la Mancomunitat? Al marge del que hem dit, ho podem intentar resumir amb xifres o dades econòmiques; només n'oferirem algunes per no enfarfegar ni complicar l'exposició.

El primer any, el 1914, els ingressos foren gairebé simbòlics: unes 340.000 pessetes provinents de les quatre diputacions amb aquestes quantitats: Barcelona, 250.000; Girona, 35.000, i Tarragona i Lleida, 20.000 cadascuna. Els anys posteriors, hi hagué els emprèstits (entre 1915 i 1919 representaven el 32,6 % del total) i això

11. Jaume BARRULL (ed.), *L'obra de la Mancomunitat de Catalunya a les terres de Lleida (1914-1923)*, Lleida, Pagès, p. 63.

12. Albert BALCELLS, ENRIC PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat...*, p. 342.

desvirtua bastant l'origen territorial dels ingressos. A l'hora de repartir el deute amb la liquidació de Primo de Rivera, es va fer segons l'aportació de cada diputació al pressupost i això va donar un 79,4 % que va haver d'assumir Barcelona, un 8,4 % Lleida, un 6,7 % Girona i un 5,8 % Tarragona, cosa que va significar un càrrec important per a Barcelona, que va protestar. Simplificant una mica, podem dir que Barcelona va aportar molt més i es va haver de fer càrrec d'un deute molt superior al que proporcionalment li pertocava.

Finalment, una última dada indicativa: la despesa per habitant a la Diputació de Barcelona el 1914 era de 6,4 pessetes; a la resta de diputacions de Catalunya, unes 2,2 (més o menys un terç). El 1925 era de 13,2 pessetes per a Barcelona i de 7,9 per a la resta; havia crescut, doncs, fins a més de la meitat,¹³ xifres ben eloqüents per elles mateixes. Amb raó, Puig i Cadafalch va poder dir: «El diner concentrat a Barcelona s'estén per tot Catalunya.»

Com a conclusió provisional, doncs, es pot dir que, analitzant balanços i projectes, les majors inversions fetes per la Mancomunitat foren, d'una manera destacada, en les comunicacions: xarxa de carreteres, camins i telèfons, i que en bona proporció tot això fou fet fora de Barcelona.¹⁴ I que l'obra de la Mancomunitat va començar a conscienciar, vertebrar i nacionalitzar el país beneficiant tot Catalunya.

Tanmateix, atesa la seva curta durada, potser cal valorar la Mancomunitat més pel que tenia de projecte que no pas per les realitzacions acabades. Però, sens dubte, tot el país se'n va beneficiar i, en certa manera, es pot dir que tot el país hi va participar.

Referent a aquest últim aspecte (el de la participació), voldria donar notícia que hi ha en marxa un estudi, promogut per la Diputació de Barcelona, l'Institut Ramon Muntaner i la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, destinat a analitzar l'origen geogràfic i electoral de tots els diputats de la Mancomunitat (naixement, districte electoral pel qual es van presentar, diputació a la qual pertanyien, llocs on van viure, filiació política, etc.); en definitiva, dels qui van fer de corretja de transmissió entre el territori i la Mancomunitat, entre l'àmbit local i el supraprovincial. Com que tot just s'està iniciant i no té resultats concrets, ho apuntem en espera de les seves aportacions. Amb aquest estudi sabrem en quina mesura la població de fora de Barcelona va participar en tota aquesta actuació. Malgrat tot, creiem que també hauria d'incloure persones que van ocupar càrrecs tècnics o administratius importants, de direcció de centres i institucions, etc., per saber més exactament la proporció de gent del país, però de fora de la capital, que va col·laborar amb la institució.

13. Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat...*, p. 323.

14. Francesc ROCA, *Política econòmica...*, p. 99.

NOTA BIOGRÀFICA

Josep M. Roig Rosich (Alcover, Alt Camp, 1947) és professor emèrit d'història contemporània a la Universitat Rovira i Virgili, ha estat director del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (2008-2011) i, actualment, és director de la *Revista de Catalunya*. Ha centrat la seva investigació en la història del segle xx català i té publicats diversos llibres com ara *L'Estatut de Catalunya a les Corts constituents (1932)* (1978), *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural* (1992), *Història de l'Orfeó Català. Moments cabdals del seu passat* (1993), *Josep Irla, president de la Generalitat a l'exili* (coautor amb Felip Calvet, 1981), *La guerra que han provocat* (estudi i selecció d'articles de Rovira i Virgili publicats durant la Guerra Civil, 1998) i *Francesc Macià. De militar espanyol a independentista català* (2006), entre altres. També ha estat editor i curador de l'obra de Joan Alavedra *Francesc Macià, el camí cap a la presidència de la Generalitat (1859-1926)*, comissari de l'exposició «Fotografies de la memòria. El segle xx en imatges» i redactor del catàleg. Ha participat igualment en diverses obres col·lectives com *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, *Història de la cultura catalana*, *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, *Història de la Catalunya contemporània*, *Grans moments de la Història de Catalunya* i *Quatre líders tarragonins de la república i de l'exili*. Així mateix ha col·laborat en les publicacions periòdiques *L'Avenç*, *Serra d'Or*, *Revista de Catalunya*, entre altres. Ha rebut el VII Premi Fundació Congrés de Cultura Catalana de Biografies i Estudis Històrics per l'obra *La Dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, l'any 1990, i el Premi Antoni Rovira i Virgili, que concedeix la Diputació de Tarragona, pel treball «Rovira i Virgili, republicà i lluitador», publicat a la *Revista del Centre de Lectura de Reus*, el 1999.